

§3.7 СТВОРЕННЯ НАВЧАЛЬНИХ ПОСІБНИКІВ ДЛЯ РОБОТИ З МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ (Рібцун Ю.В., Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України)

Вступ. Нагальними пріоритетами функціонування національної системи освіти в умовах воєнного стану, відповідно до концепції Нової української школи, є продовження реформ, зокрема реалізація стратегічного плану діяльності МОН України до 2027 року «Освіта переможців» з висвітленням основних напрямів розвитку загальної середньої освіти (ЗСО).

Як підкреслено в оновленому Державному стандарті початкової освіти, перший рівень повної ЗСО передбачає організацію освітнього процесу із застосуванням діяльнісного підходу на інтегрованій основі з переважанням ігрових методів у першому (1-2 класи) та інтегровано-предметній основі в другому циклі (3-4 класи), ставлячи за мету «гармонійний розвиток дитини, її природних здібностей і талантів, формування емоційного інтелекту та компетентностей, необхідних для співдії у спільноті й подальшого поступу в навчанні, утвердження української національної і громадянської ідентичності, на основі поваги до прав людини, відповідального ставлення до себе й довкілля» (Державний стандарт, 2025) [1].

Серед актуальних питань, які постають перед педагогами початкової ЗСО в умовах перебування поміж контингенту здобувачів освіти дітей з особливими мовленнєвими потребами (ОМП), є розроблення та впровадження в роботу навчальних посібників корекційно-розвивального спрямування.

Вважаємо за недоцільне підтримувати уникання логопедичних висновків і медичних діагнозів, спираючись на гіпер-етичність у спілкуванні з батьками. Коли батьки приводять дитину, наприклад, до педіатра, то

MODERNÍ ASPEKTY VĚDY

Svazek LIX mezinárodní kolektivní monografie

діагноз «грип» чи «запалення легенів» звісно викликає тривогу, але саме таку, яка необхідна для того, щоб активно розпочати лікування. Лікар не просто називає діагноз, ошелешуючи батьків, а коректно пояснює, що це означає і чим загрожує у випадку відсутності лікування. Професійному колу фахівців відомі логопедичні висновки та медичні діагнози, тому краще називати речі своїми іменами і уточнювати при потребі, аніж описувати, ніби соромлячись наявних особливостей дитини, приховуючи їх. Сама дитина також має знати про наявні у неї труднощі і бути мотивованою, активно налаштованою до їх подолання.

Враховуючи вищезазначене, нами був створений навчальний комплект, який складається з «Програми з корекційно-розвиткової роботи «Корекція розвитку» для 1-4 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для осіб з тяжкими порушеннями мовлення» [2], навчального посібника «Подолання труднощів пізнавального розвитку дітей з особливими мовленнєвими потребами» [3] та методичного посібника «Методичні орієнтири щодо використання навчального посібника «Подолання труднощів пізнавального розвитку дітей з особливими мовленнєвими потребами» [4].

Під час засідання Комітету Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій було зазначено, що у 2025 році МОН України, спільно з Державною Установою «Український інститут розвитку освіти», вимушено і тимчасово забезпечуватиме учнів з особливими освітніми потребами (ОПП) не підручниками, а навчальними посібниками. Заступниця міністра освіти та науки Анастасія Коновалова наголосила, що, згідно з чинним законодавством, державним коштом дозволено друкувати тільки ті підручники, які мають інтерактивні електронні додатки, а це, своєю чергою, викликає значні труднощі у видавництв, особливо з урахуванням потреб молодших школярів з ООП (Коваленко, 2025) [5]. Саме тому маємо надію на

друк нашого авторського комплексу для роботи зі здобувачами початкової освіти з ОМП.

Виклад основного матеріалу.

1. Науково-теоретичне підґрунтя створення навчального посібника.

В основу розроблення навчального посібника «Подолання труднощів пізнавального розвитку дітей з особливими мовленнєвими потребами» покладено авторські підходи: логопсихосинергетичний (Рібцун, 2021) [6] та логонейропсихологічний (Рібцун, 2025). Якщо другий підхід ще тільки розгортається під час проходження сертифікованої програми з нейропсихології, то опубліковані видання з позицій логопсихосинергетичного [2, 7] та нейропсихологічного [8] підходів вже продемонстрували свою ефективність і результативність.

Мозок кожної дитини – ніби відбиток її пальця. Тому, незважаючи на загальні уявлення про цитоархітектонічні поля К. Бродмана (особливості гістологічної структури та організації клітин головного мозку) (Бродман, 1909) [9], цитоархітектоніка дитячого головного мозку, зокрема здобувачів початкової освіти з ОМП, є індивідуальною, що вимагає використання в освітньому процесі особистих навчальних і пізнавально-розвивальних завдань.

Цікавим є той факт, що веретеноподібні клітини, наявні в мозку як людей, так і тварин (зокрема слонів), відповідають за самосвідомість, емпатію, складне соціальне сприйняття (Ramon, Cajal, 1924). Отже, культивування цих рідкісних нейронів може бути не лише природним, біологічним, а й мати психолого-педагогічний, тобто набутий, характер.

Посібник побудовано за принципом використання петель оберненого зв'язку, зокрема Дж. Бойда (Boyd, 2018) [10], коли одночасно відбувається вирішення наскрізних корекційно-розвивальних, навчальних і виховних

MODERNÍ ASPEKTY VĚDY

Svazek LIX mezinárodní kolektivní monografie

завдань. Щоразу повертаючись до проміжних етапів діяльності, де вихідний елемент стає стартовим для подальшої роботи, це дозволяє системі саморегулюватися, не виходячи за межі контролю та враховуючи можливі похибки, несподівано виникаючі фактори.

Навчальний посібник «Подолання труднощів пізнавального розвитку дітей з особливими мовленнєвими потребами» насамперед учить дітей мислити та правильно розмовляти, коригувати емоційно-вольову та рухову сфери. Розвивати (компенсувати, коригувати) у молодшого школяра мисленнєві навички – це свідоме вироблення вміння вільно оперувати поняттями, генералізувати попередні узагальнення, усвідомлено і довільно використовувати набуті знання, оформлюючи їх дієво (рухово) та мовленнєво (вербально). Саме тому нами було уведено нову термінологію, зокрема: довільна тактильна, рухова, зорова, фонетична, фонематична, просодична, лексична, граматична, морфологічна, синтаксична, смислова увага, фонетична, фонематична, просодична, лексична, граматична, синтаксична, смислова, стилістична пам'ять, інтонаційні прогнозування і самоконтроль та ін. (Рібцун, 2024).

Відомий на теренах Європи та США психолог Л. Виготський, який присвячував свої роботи вивченню вищих психічних функцій, зокрема мовленню та мисленню, зазначав, що тільки спонтанні поняття формуються у молодшого школяра з власного досвіду, «вільного мислення». Слід враховувати, що дитина реагує на дію раніше, аніж на виділений предмет, але осмислює предмет раніше, ніж дію. Проте наукові поняття виникають цілеспрямовано саме в період шкільного навчання. До того ж відмінність дитина усвідомлює раніше, ніж схожість, і тільки після усвідомлення схожості можливе засвоєння узагальнень та понять (Daniels, 2002) [11].

Подібний до «закону актуального та найближчого розвитку» Л. Виготського «принцип заміщуючого онтогенезу» – нейропсихологічний

підхід, спрямований на відновлення (компенсацію) порушених функцій у дітей і дорослих шляхом відтворення етапів природного становлення, проходження строків психомоторного, мовленнєвого та емоційного розвитку (Semenovich, 2009) [12].

Становлення вищих психічних функцій, просторово-часових уявлень, закономірностей рухових довільних актів є не лише базовими передумовами формування психомовленнєвої діяльності, а й основою інтегративної корекційно-розвивальної роботи (М. Єфименко, В. Кобильченко, О. Леонтьєв, О. Лурія, С. Максименко, І. Омельченко, Л. Прохоренко, Ю. Рібцун, Т. Сак, М. Семаго, Н. Семаго. Є. Соботович та ін.).

2. Навчальний посібник як важлива складова авторського комплексу

У Національному стандарті України, що поширюється на видавничу продукцію, встановлюючи терміни та визначення основних видів видань, зокрема у пункті «Види навчальних видань», зазначено, що **навчальний посібник** є навчальним виданням, що доповнює або частково (повністю) замінює підручник і має офіційно наданий гриф (Петрова, Плиса, 2016 : 13) [13].

Спираючись на Стандарт, *навчальний посібник не слід плутати з:*
а) підручником у вигляді навчального видання, що містить у повному обсязі систематизований виклад навчальної дисципліни та відповідає навчальній програмі; б) практикумом, тобто навчальним посібником, який містить сукупність практичних завдань і (або) вправ із певної навчальної дисципліни, які сприяють засвоюванню набутих знань, умінь і навичок; в) навчальним наочним посібником, або навчальним посібником, основним змістом якого є зображення, що унаочнюють предмет навчальної дисципліни; г) робочим зошитом, що являє собою навчальний посібник і містить особливий дидактичний матеріал, сприяючи самостійній роботі учня під час опанування навчального предмета.

MODERNÍ ASPEKTY VĚDY

Svazek LIX mezinárodní kolektivní monografie

Розроблення навчальних посібників для здобувачів початкової освіти з ООП має свої специфічні особливості, зумовлені наявними у дітей інтелектуальними, функціональними, фізичними, навчальними або соціоадаптаційними (соціокультурними) труднощами (Методичні рекомендації..., 2021) [14], що потребує окреслення нової термінології.

Навчальний посібник для здобувачів початкової освіти з ООП – навчальне видання, затверджене на рівні вченої ради науково-дослідної установи (закладу вищої освіти) або комісії МОН України, призначене переважно для індивідуальної роботи школяра / школярки та має на меті вирішення навчально-виховних, корекційно-розвивальних завдань, наповнене доступним для сприйняття учнем (ученицею) ілюстративним, мовленнєвим матеріалом, багатоваріативними завданнями, об'єднаними ігровим (-и) персонажем (-ами), що створює загальну мотиваційну основу розвитку психомовленнєвої діяльності (Рібцун, 2025).

На титульному аркуші навчального посібника розміщуються основні бібліографічні дані видання: прізвище, ініціали автора, назва книги, назва видавництва, місце і рік випуску. На звороті титульного аркуша розміщують відомості про книгу: рекомендацію до друку, рецензентів, коротку анотацію, знаки охорони авторського права, бібліографічні індекси.

Навчальний посібник не має містити жодного теоретичного чи методичного матеріалу, звернень до педагогів і батьків. Це видання суто для роботи школярів, звісно під керівництвом і з допомогою дорослих. Саме тому обов'язковим додатком до навчального має бути методичний посібник, призначений тільки для педагогів і батьків, який посторінково пояснює зміст роботи з навчальним посібником. Навчальний посібник не повинен забезпечувати цілісну картину освітнього процесу (певний навчальний предмет, конкретна тема, визначені години тощо), а доповнювати, поглиблювати вже

наявні в учня / учениці знання, уміння та навички. Водночас навчальний посібник має бути структурованим, тобто містити відповідні напрями (наприклад, згідно з навчальною або корекційно-розвивальною програмою), посторінкові заняття¹ визначеного обсягу. Отже, розроблення навчального посібника – це кропітка довготривала робота, створення цілісного навчального комплексу, що складається з програми, власне навчального посібника та методичних рекомендацій до нього.

3. Структура побудови навчального посібника

Нами розроблений навчальний посібник «Подолання труднощів пізнавального розвитку дітей з особливими мовленнєвими потребами» та методичний посібник «Методичні орієнтири щодо використання навчального посібника «Подолання труднощів пізнавального розвитку дітей з особливими мовленнєвими потребами», що повною мірою відповідають змісту авторської корекційно-розвивальної програми.

Розроблений нами навчальний посібник починається зі звертання до школяра (школярки), запрошуючи його (її) до цікавих подорожей до Країни Знань разом з роботом Робо – ігровим персонажем, який супроводжуватиме дитину упродовж усього видання. Далі нами пропонуються умовні позначення у вигляді продуманих ейдетичних образів, що допоможуть учням краще зорієнтуватись на сторінках посібника: прочитай; відгадай; спиши, напиши; граємо разом (підгрупові або колективні форми роботи), намалюй, розфарбуй, з'єднай; творче завдання; запам'ятай, вивчи напам'ять; дай відповіді на запитання; будь уважним / уважною; оціни свою роботу, намалювавши відповідний настрій.

В навчальному посібнику представлено ті **11 напрямів**, які були виділені нами у корекційно-розвивальній програмі: нейрофізіологічно-мовленнєвий,

¹ Ми використовуємо поняття «заняття», а не «уроки», незважаючи на шкільний вік дітей, що зумовлено недоцільністю під час роботи з посібником дотримання чіткої структури класичних уроків у ЗЗСО.

MODERNÍ ASPEKTY VĚDY

Svazek LIX mezinárodní kolektivní monografie

діяльнісно-мовленнєвий, емоційно-ціннісний, когнітивно-мовленнєвий, мотиваційно-активізуючий, просодичний, фонологічно-фонетичний, лексико-граматичний, синтаксично-інформативний, рецептивно-орфографічний, соціально-комунікативний. Провідний напрям зазначений у колонтитулі посібника, тому не відволікатиме учнів від навчального процесу.

З метою кращого структурування, уникнення перевантаження школярів кожне заняття розраховане на одну сторінку (іноді дві) та передбачає реалізацію конкретного напрямку, охоплює певну лексичну тему. Педагог самостійно обирає, що наразі найбільш доцільно запропонувати учневі (учениці). Завдяки застосуванню принципу оберненого зв'язку нейрофізіологічна, рухова, когнітивна, мовленнєва, емоційно-вольова сфери є продумано нерозривно поєднаними на кожному занятті.

Діяльнісний підхід, уперше реалізований у серії зошитів «Талановиті пальчики» (Рібцун, 2009), презентований і у навчальному посібнику, адже запропоновані нами види діяльності (фізична, творча, мовленнєва) часто гармонійно поєднуються, стимулюючи таким чином психомовленнєвий розвиток здобувачів початкової освіти з ОМП. Кожен школяр (-ка) зможе знайти в навчальному посібнику завдання відповідно до власних можливостей. Самостійна робота учнів чергується з колективними (підгруповими) видами роботи, що формує свідоме ставлення до комунікації як необхідного компонента шкільного навчання і подальшого життя загалом.

Нами запропоновані як *специфічні пізнавально-мовленнєві завдання* (Рібцун, 2018) [15], так і *універсальні* (вироблення адекватної самооцінки, розвиток емоційно-вольової сфери), адже на кожній сторінці навчального посібника передбачена саморефлексія. У навчальному посібнику нами, з метою полегшеного читання, застосовано шрифт, який використовується у навчальних виданнях для здобувачів початкової освіти ЗЗСО.

Враховуючи мовленнєві особливості здобувачів початкової освіти, зокрема труднощі наголошування, навіть у найпростіших варіантах, що можуть змінювати значення слів, у посібнику нами:

а) поставлені наголоси в усіх словах, окрім односкладових;

б) ненав'язливо (світло-синім кольором для запобігання строкатості, заважання самому процесу читання та водночас привертання уваги) підкреслені збіги приголосних і букви на позначення найбільш складних для вимови звуків (свистячі, шиплячі, сонори). Ця авторська ідея вперше була частково реалізована в підручнику з образотворчого мистецтва для першокласників з тяжкими порушеннями мовлення (Рібцун, 2015) [16]. У підручнику наголосом і підкреслюваннями супроводжувались лише наукові художні поняття, які формувались на кожному уроці, адже тексти передбачали читання дорослими, а не дітьми.

Кожен запропонований нами у навчальному посібнику **мовленнєвий матеріал** (вірші, оповідання тощо) може бути розібраний:

1) за основними одиницями мови, які використовуються для її вивчення, зокрема:

а) фонемами – проведена автоматизація чи диференціація звуків, зроблений звуковий, звуко-буквений, складовий аналіз і синтез;

б) лексемами – здійснений аналіз кожного слова, деталізоване його значення, окреслені групи слів, які розрізняються за значенням і лексичними зв'язками (синоніми, антоніми, пароніми, омоніми тощо);

в) морфемами – зроблений морфологічний аналіз і синтез доступних для розбору лексем, підібрані спільнокореневі слова тощо;

г) синтагмами – простежені синтаксична (відмінки, час, рід та ін.) та інтонаційно-сміслова відповідності, єдність слів у реченні, здійснений синтаксичний аналіз і синтез;

MODERNÍ ASPEKTY VĚDY

Svazek LIX mezinárodní kolektivní monografie

2) з урахуванням смислорозрізнявальних одиниць писемного мовлення – графем – простежені схожість, відмінність у написанні, відповідність фонемам;

3) у відповідності до правильного написання слів або їх частин – орфограмами – згідно розподілу на буквені (на кшталт правопису великої літери) чи небуквені (правила вживання апострофу, перенесення слів тощо) (Рібцун, 2025).

Використаний у навчальному посібнику *ілюстративний матеріал* взято з просторів Інтернету (посилання на кожне джерело зазначено в кінці посібника), проте додатково самостійно оброблений у графічних програмах. QR-коди, запропоновані на сторінках навчального посібника, допомагають зробити його більш цікавим і змістовним, інтерактивним завдяки зручному та швидкому використанню аудіо- та / чи відеоматеріалів. Для отримання доступу потрібно навести екран телефона чи планшета на к'юар-код, відсканувати його і виконати відповідні інструкції. Слід зазначити, що всі завдання і спосіб їх подачі є авторськими.

З метою деталізації змісту корекційно-розвивальної роботи нами розроблені *«Методичні орієнтири»*, де презентовані основні *посторінкові навчальні, розвивальні, виховні завдання* до кожної сторінки навчального посібника у форматі: напрям (провідний напрям виділено синім кольором) → корекційно-розвивальні і навчально-виховні завдання (формування, розвиток...) → приклади (виділені курсивом). В дужках запропоновані однослівні чи короткі ймовірні відповіді, проте від учня / учениці слід вимагати розгорнутих відповідей повним реченням (з урахуванням психомовленнєвих можливостей).

Крім того, посторінковий матеріал розширюється за рахунок *додаткових пізнавально-мовленнєвих завдань*, ускладненого мовленнєвого та мето-

дичного матеріалу, посилання на авторські джерела, з яких можна почерпнути додаткову інформацію з вивчення тієї чи ін. теми. З метою поглиблення роботи з аудіо- та відеоматеріалами запропоновані орієнтовні запитання та додаткові завдання пізнавально-мовленнєвого змісту.

Для полегшення роботи педагогів, у методичному посібнику *вказані маршрутні точки розвитку*, біля кожної з яких вказані номери сторінок з навчального посібника із зазначенням приналежності до основних та / або додаткових корекційно-розвивальних завдань. У кожному складнику презентовано відповідні матеріали, наприклад: 1) фонематичному – перелік фонематичних процесів за абеткою; 2) фонетичному – автоматизація та диференціація звуків; 3) граматичному – відмінювання та узгодження самостійних частин мови; 4) морфологічному – морфологічні процеси, основні види словотворення; 5) лексичному – основні лексичні теми, слова в різних значеннях, частини мови (за абеткою); 6) рівень читання – розширення поля зору, закріплення загальних читацьких навичок; 7) рівень письма – каліграфічні навички, основні правила правопису (за абеткою) аналогічно із зазначенням відповідних сторінок.

3. Поради педагогам і батькам щодо роботи з навчальним посібником

Теорія про типи сприйняття інформації, заснована новозеландським педагогом Н. Флемінгом у 1987 р. (Fleming, 2006) [17], знайшла своє відображення у подальших дослідженнях, які свідчать, що серед контингенту учнів з ОМП фіксуються візуали, аудіали та кінестетики (Рібцун, 2024), особливості яких були враховані при змістовому наповненні навчального посібника, що сприятиме ефективній корекційно-розвивальній роботі [18].

Школярі-візуали, з переважанням зорового каналу сприйняття, зазвичай охайні, адже приділяють значну увагу як своєму власному зовнішньому

MODERNÍ ASPEKTY VĚDY

Svazek LIX mezinárodní kolektivní monografie

вигляду, так і оточуючих. Вони досить самотні, мрійливі, малослівні, спостережливі. Ідентифікуючи світ за допомогою зорових образів, під час діалогу такі учні дивляться на мовця, щоб краще зрозуміти його. Візуали добре запам'ятовують все те, що бачать, проте часто їх відволікають рухи, світлові та кольорові подразники. У візуалів високий голос, вони використовують прості фрази та верхньоключичне дихання, жестикулюючи на рівні плечей, спрямовуючи погляд догори. Такі школярі досить організовані, причому розташовують речі у вертикальному порядку. Вони охайні на письмі, люблять малювати, розфарбовувати, розглядати зображення, збирати пазли, ліпити, конструювати. Візуали, завдяки природньо розвиненим естетичному смаку, живій уяві та образному мисленню, мають здібності до художньої діяльності.

Щоб допомогти візуалам, у навчальному посібнику пропонується колірне виділення важливого матеріалу, підкреслювання, візуальна опора під час виконання мімічних або артикуляційних вправ (дзеркало як засіб самоконтролю). В роботі з ними стануть в пригоді часті зміни таблиць, схем, наочних друкованих або відеоматеріалів. Варто рекомендувати таким школярам малювати схеми, використовувати кольорові ручки для виділення головного, пропонувати уявляти картинку (схему), відтворювати в пам'яті сторінку з підручника чи зошита, записувати правила і прикріплювати біля робочого столу вдома. Доречним при спілкуванні з візуалами буде вживання компліментів відносно їх зовнішнього вигляду, охайності та привабливості, звертання зі словами: «Я бачу (помічаю), що...».

Учні-аудіали, з переважанням слухового каналу сприйняття, зазвичай не дуже охайні, багатослівні мрійники-фантазери з постійною потребою у спілкуванні. Аудіали вловлюють найменші зміни інтонації педагога, тембру його голосу. Вони добре запам'ятовують те, що чують, проте відволікаються

як на мовленнєві, так і на немовленнєві звуки, починають дратуватися, коли їх перебивають під час розмови чи відповіді. Аудіали мають такі особливості, за яких не запам'ятовують обличчя і краще впізнають людей за голосами, люблять більше спілкуватись з дорослими, аніж з однолітками. Під час комунікації спілкуються нормотиповим голосом, використовують міжреберне дихання, дивляться перед собою, жестикулюють на рівні грудей. Їх мовлення характеризує чіткість у висловлюваннях (після проведеної логопедичної роботи), багатий словниковий запас, високий рівень комунікабельності. Такі школярі часто неорганізовані, їм притаманне розташування речей у горизонтальному порядку. Завдяки самодиктуванню вони пишуть практично безпомилково, охайно, мають красивий почерк, люблять слухати і вивчати напам'ять вірші, співати, слухати аудіокнижки, грати в мовленнєві ігри, тобто мають добре розвинені вербальні пам'ять і мислення.

На допомогу аудіалам у навчальному посібнику пропонується використання к'юар-кодів з аудіоматеріалами. Через ускладнення сприйняття інформації у знаковій, графічній, символічній формах таким дітям потрібні детальні неквапливі пояснення. Доцільно застосовувати усні розповіді, дискусійні форми роботи, читати тексти, міркувати вголос, давати визначення понять, звертатися до учня на кшталт: «Давай поговоримо? Опиши (розкажи...). Ти кажеш, що... Я тебе почув (-ла)». Для нормалізації емоційного фону та поведінки таких школярів стануть в пригоді записи класичної музики, які можуть відтворюватись тихим фоном, спокійна доброзичлива бесіда в окремому кабінеті без стороннього шуму – аудіалам важливо ділитися своїми почуттями, «внутрішніми секретами».

Школярі-кінестетики, з переважанням зовнішніх тактильних і внутрішніх відчуттів від власного тіла, зазвичай гіперактивні, непосидючі, неохайні, не слідкують за власною гігієною. Такі учні запам'ятовують

MODERNÍ ASPEKTY VĚDY

Svazek LIX mezinárodní kolektivní monografie

м'язові відчуття від рухів, проте зі значними труднощами пригадують те, що побачили або почули. Кінестетики чутливі, інтуїтивні, легко відволікаються, особливо в шумі. Під час спілкування висловлюються короткими, часто неправильно побудованими фразами, використовують непослідовні розповіді, мають низький голос, діафрагмальне дихання, жестикулюють на рівні живота, дивляться вниз. Такі школярі можуть мати кілька робочих місць одночасно, причому функціонально організованих. Особливо вони люблять активні ігри, але потребують для них значного простору, претендують на лідерство в іграх без інтелектуально-мовленнєвого навантаження. Кінестетики мають добре розвинену рухову пам'ять, під час письма «не бачать» лінійок і клітинок у зошитах, можуть надто натискати на ручку чи олівець, гризти письмове приладдя, постукувати пальцями, соватись, човгати ногами.

Щоб допомогти кінестетикам, у навчальному посібнику презентовані різноманітні вправи для розвитку локомоторного, ручного, пальцево-п'ясткового, мімічного, артикуляційного праксису, часто з мовленнєвим або аудіосупроводом, адже мисленнєва діяльність таких дітей краще активізується під час руху. В роботі з ними стануть в пригоді часті короткочасні перерви з руховим супроводом, залишання наочних матеріалів перед очима навіть після вивчення навчальних тем.

Навчальний посібник «Подолання труднощів пізнавального розвитку дітей з особливими мовленнєвими потребами» розрахований на корекційно-розвивальні заняття з учнями 1-4 класів із дотриманням максимального візуального підкріплення та мультисенсорного підходу. Наведемо приклади особливостей роботи з навчальним посібником і надамо методичні поради.

I. Пропедевтичний етап – підготовка до корекційно-розвивальних занять.

1) Потрібно заздалегідь переглянути сторінку, прочитати інструкції, обрати той матеріал, який підходить для роботи зі школярем (-кою), приготуватись до роботи.

2) Дорослим (педагогам і батькам) потрібно самостійно продумувати доцільність використання того чи іншого матеріалу: наприклад, чи зможе дитина самостійно прочитати запропоновані тексти, інструкції або потребуватиме допомоги і презентування завдань тільки на рівні слухання.

3) Якщо плануєте дати читати учневі (учениці) додаткові тексти (оповідання, вірші, загадки, прислів'я та приказки тощо), наведені в методичному посібнику, слід скопіювати та роздрукувати їх на окремому аркуші збільшеним шрифтом, адже «Методичні орієнтири щодо використання навчального посібника «Подолання труднощів пізнавального розвитку дітей з особливими мовленнєвими потребами» призначені саме для педагогів і батьків.

4) На сторінках посібника одночасно представлені різнорівневі ігрові навчально-пізнавальні завдання, тому дорослий зможе варіювати їх в залежності від віку учня (учениці), за потреби багаторазово виконувати з першого по четвертий клас.

II. **Основний етап** – власне робота з посібником.

1) Дорослі (педагоги, батьки) повинні мати зрозуміле і чітке мовлення для спілкування з дитиною.

2) За один раз не доцільно використовувати більше однієї сторінки, щоб не перевантажувати школяра (-ку) і підтримувати пізнавальний інтерес.

3) Якщо школяр (-ка) може читати сам (-а) – добре, якщо ще ні – допоможіть йому (їй), прочитавши зміст завдань, дотримуючись чітких меж початку та кінця інструкції.

4) Під час відповідей не слід вимагати надмірної швидкості, почекати 20-30 с.

MODERNÍ ASPEKTY VĚDY

Svazek LIX mezinárodní kolektivní monografie

5) Дорослим доцільно робити паузи між словами та реченнями, застосовувати дискретність алгоритмізації, особливо під час ознайомлення з новим матеріалом.

6) За потреби слід коректно виправляти мовлення учня (учениці), допомагати налаштувати дитину на виконання завдання.

7) Під час роботи з посібником забезпечувати психологічний комфорт школяреві (-ці), надавати відчуття прийняття особистості з її психомовленнєвими труднощами.

8) Використовуючи матеріали навчального посібника, створювати освітні ситуації, що надають учневі (учениці) позитивний соціально-комунікативний досвід, готують до виконання соціальних ролей.

III. Заключний етап – підсумково-рефлексивний, що узагальнює корекційно-розвивальне заняття.

1) Проведення бесіди зі здобувачем (-кою) початкової освіти, що робив (повторив, вивчив...) (-ла) на занятті, що або хто сподобався (подорож, головний герой тощо), які ще емоції викликав зміст заняття, як оцінює результати своєї діяльності.

2) Через роботу з навчальним посібником має відбуватись забезпечення позитивного емоційного зв'язку між педагогами, батьками та дітьми з ОМП.

Висновки. Створення науково обґрунтованих, логічно продуманих, структурно побудованих навчальних посібників для роботи з дітьми з особливими освітніми потребами – нагальна вимога часу. Розроблений нами навчальний посібник «Подолання труднощів пізнавального розвитку дітей з особливими мовленнєвими потребами» стане в пригоді педагогам, які працюють з дітьми з особливими освітніми, зокрема мовленнєвими, потребами молодшого шкільного віку (логопедом, дефектологом, практичним психологом) і батькам дітей з ООП. Він є логічним продовженням авторської

корекційно-розвивальної програми, доповнений методичним посібником «Методичні орієнтири щодо використання навчального посібника «Подолання труднощів пізнавального розвитку дітей з особливими мовленнєвими потребами» (Рібцун, 2025).

В авторському навчальному посібнику реалізовані: 1) цілісний вплив корекційно-розвивального та навчально-виховного процесів на особистість здобувача початкової освіти; 2) мобілізація здібностей, потенційних можливостей учнів з ОМП; 3) розвиток та коригування вищих психічних функцій з акцентом на їх усвідомленості та довільності; 4) удосконалення всіх складових мовленнєвої діяльності на рівні як усного, так і писемного мовлення; 5) опора на різні види діяльності із забезпеченням інтелектуалізації, вербалізації (зовнішнє, внутрішнє мовлення); 6) навчальні та корекційно-розвивальні завдання у повній мірі узгоджені з передбаченими Типовими освітніми програмами для початкових класів і програмою з корекційно-розвивальної роботи. Запропонована структура, ідеї навчального і методичного посібників є авторськими та офіційно захищені авторським правом.

Список використаних джерел:

1. Державний стандарт початкової освіти (проект 28 лип. 2025 р.). URL: <https://tinyurl.com/2a538427>

2. Рібцун Ю. В. Програма з корекційно-розвиткової роботи «Корекція розвитку» для 1-4 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для осіб з тяжкими порушеннями мовлення. К. : Видавець Цибульська В. О., 2024. 198 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/743608/>

MODERNÍ ASPEKTY VĚDY

Svazek LIX mezinárodní kolektivní monografie

3. Рібцун Ю. В. Подолання труднощів пізнавального розвитку дітей з особливими мовленнєвими потребами : навч. посіб. К. : Видавець Цибульська В. О., 2025. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/746230>

4. Рібцун Ю. В. Методичні орієнтири щодо використання навчального посібника «Подолання труднощів пізнавального розвитку дітей з особливими мовленнєвими потребами» : метод. посіб. К. : Видавець Цибульська В. О., 2025. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/746231>

5. Коваленко А. У 2025 році учні з особливими потребами отримають посібники замість підручників: яка причина. *Українська правда*. 2025. 29 квіт. URL: <https://tinyurl.com/2729qqfz>

6. Рібцун Ю. В. Використання логопсихосинергетичного підходу у задоволенні особливих мовленнєвих потреб. *Věda a perspektivy*. № 1(8). 2022. С. 164-175. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/729772/>

7. Рібцун Ю. Заїкання: підтримка дитини з особливими мовленнєвими потребами в освітньому середовищі. К. : ФОП Цибульська В. О., 2023. 272 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/738529/>

8. Рібцун Ю. Психолого-педагогічна підтримка дітей із заїканням в умовах війни. К. : ФОП Цибульська В. О., 2023. 132 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/739023/>

9. Brodmann Korbinian. Vergleichende Lokalisationslehre der Grosshirnrinde : in ihren Principien dargestellt auf Grund des Zellenbaues. Leipzig: Johann Ambrosius Barth Verlag, 1909.

10. Boyd John R. A Discourse on Winning and Losing Col. Air University Press Curtis E. LeMay Center for Doctrine Development and Education Maxwell AFB, Alabama. March 2018. 400 p.

11. Daniels H.. Vygotsky and pedagogy. London; New York, 2002.

12. Semenovich A. V. The Method of Substitutional Ontogenesis. *Psychic and Collective Individuation*. 2009. November 4

13. Петрова Н., Плиса Г. Національний стандарт України. Інформація та документація. Видання, основні види. Терміни та визначення понять ДСТУ 3017:2015. К. : ДП «УкрНДНЦ», 2016. 42 с.

14. Методичні рекомендації для інклюзивно-ресурсних центрів щодо визначення категорій (типології) освітніх труднощів у осіб з ООП та рівнів підтримки в освітньому процесі. К. : Квант-Раціо, 2021. С. 71-82. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/730624>

15. Рібцун Ю. В. Я учуся розмовляти : навч.-метод. комплект : навч.-метод. посіб. з розвитку мовлення дошкільників 3-6 років. Київ : Генеза, 2019. 224 с.

16. Рібцун Ю. В. Образотворче мистецтво. 1 клас : підручн. для загальноосвітн. навчальн. закладів для дітей із тяжкими порушеннями мовлення. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/106742/>

17. Fleming N., Baume D. Learning styles again: VARKing up the right tree! *Educational Developments*. November 2006. 7 (4). P. 4-7.

18. Рібцун Ю. В. Здобувачі початкової освіти з особливими мовленнєвими потребами крізь призму розвитку різномодальних каналів сприймання. *Формування життєвої компетентності осіб з особливими освітніми потребами в системі позашкільної, спеціальної та інклюзивної освіти*: зб. наук. пр. (до 220-ї річниці з дня заснування університету). Х. : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2024. С. 158-161. URL: <https://tinyurl.com/239pnxdu>